

PAPER DETAILS

TITLE: İslam ve İnanc-Eylem-Erdem Butunlugu

AUTHORS: Mehmet ERDOĞAN

PAGES: 106-116

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/661032>

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
İSLAM TETKİKLERİ MERKEZİ DERGİSİ
JOURNAL OF THE NEAR EAST UNIVERSITY ISLAMIC RESEARCH CENTER

Yıl 4, Cilt 4, Sayı 2, Aralık 2018

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ İSLAM TETKİKLERİ MERKEZİ DERGİSİ
JOURNAL OF THE NEAR EAST UNIVERSITY ISLAMIC RESEARCH CENTER

ISSN: 2148-922X

Dergimiz, uluslararası hakemli bir dergi olup, uluslararası
Research Databases veri indeksi ve İSAM İslâm Araştırmaları Merkezi
ve dergipark tarafından taranmaktadır.

Yakın Doğu Üniversitesi Adına Sahibi

Owner on Behalf of Near East University
Dr. Suat İrfan GÜNSEL

Onursal Editör | Honorary Editor

Prof. Dr. Ümit HASSAN (Rektör/President)

Editörler | Editors

Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ & Doç. Dr. Ahmet Erhan ŞEKERCİ
mehmet_mahfuz@yahoo.com; ahmetsekerici@gmail.com

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK, Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ,
Doç. Dr. Ümit Horozcu, Yrd. Doç. Dr. Muhammet Mucahit ASUTAY,
Dr. Öğr. Üy. Fethullah ZENGİN, Ar.Gör. Zeynep Münteha KOTAN

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Mümtaz ALİ (International Islamic University, MALEZYA)
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (Yakın Doğu Üniversitesi Öğretim Üyesi, KKTC)
Prof. Dr. Talip ATALAY (K.K.T.C. Din İşleri Başkanı, KKTC)
Prof. Dr. Muhammed BABAAMMI (Metodoloji Enstitüsü Müdürü, CEZAYİR)
Prof. Dr. İsmail BARDHİ (Dean School of Islamic Theology of Skoplje, ABD)
Prof. Dr. Şenol BEKTAŞ (Yakın Doğu Üniversitesi Rektör Yardımcısı, KKTC)
Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı, KKTC)
Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE)
Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ (Uluslararası Balkan Üniversitesi Rektörü, MAKEDONYA)
Prof. Dr. Enis HURŞİT, (Refah Üniversitesi Rektörü, PAKİSTAN)
Prof. Dr. Ali KARADAĞI, (Katar Üniversitesi, KATAR)
Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK (Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı, TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR (T.C. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı, TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ömer ÖZSOY (Frankfurt Üniversitesi ALMANYA)
Prof. Dr. Burhanettin TATAR (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ (T.C. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı, TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hakan OLGUN (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Recep DURAN (Yakın Doğu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, KKTC)
Doç. Dr. Muhammed REYYAN, (Ürdün Üniversitesi, ÜRDÜN)
Doç. Dr. Mehmet ÜMİT (Yakın Doğu Üniversitesi Öğretim Üyesi, KKTC)
Yrd. Doç. Dr. Yusuf SUİÇMEZ (Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Yönetim Yeri | Head Office

Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
email: mehmetmahfuz@gmail.com
mehmet.mahfuz@neu.edu.tr

ISSN: 2148-922X

Mizanpaj: Ankara Dizgi Evi

Baskı/Printing: Yakın Doğu Üniversitesi Matbaası/Aralık 2018

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN	5
Saliha UYSAL	
DİN PSİKOLOJİSİ BAĞLAMINDA ÖLÜM EŞİĞİ DENEYİMLERİ	7
Dr. Öğrt. Üyesi Ayhan IŞIK	
ŞEYHÜLİSLÂMLIK BELGELERİNDE	
KIBRIS'TA EĞİTİM ALANINDA KURULAN VAKIFLAR	45
Yrd. Doç. Dr. Semira KARUKO	
EL-CÜRCÂNÎ'NİN BELAĞAT İLMİNDE EL-BEYAN VE'T-TEBYİN'İN İZLERİ.....	79
Prof. Dr. Ali DURUSOY	
İBN RÜŞD FELSEFESİNDE MANTIK BİLİMİNİN YERİ.....	93
Mehmet ERDOĞAN	
İSLAM VE İNANÇ-EYLEM-ERDEM BÜTÜNLÜĞÜ	105
İsmail GÜLEÇ	
İSLAM VE EDEBİYATIMIZ	117
YAZIM KURALLARI	123

İSLAM VE İNANÇ-EYLEM-ERDEM BÜTÜNLÜĞÜ*

Mehmet ERDOĞAN**

Makale Geliş: 11.06.2018

Makale Kabul: 23.07.2018

Özet:

İslam fıtrat dinidir ve insanlığa cevap olmak üzere gelmiştir. Getirdiği cevapların insanda birebir karşılığı olması gerekir. İnsanın inançlar, eylemler ve erdemler olmak üzere üç boyutu vardır. Buna göre dinin de aynı şekilde üç boyutu olmalıdır. Yüce Allah, şecere-i tayyibe örneği üzerinden bu tekâbüliyeti ortaya koymuştur. Ağacın kökleri inançlara, gövde ve dalları eylemlere, semere de erdemlere tekabül eder. Ancak bunlar arasında gerçeklikte asla bir ayrılık olmaz. Ağacın ağaç olması ve meyve vermesi ancak bu bütünlükle mümkün olduğu gibi, insanın erdemli olabilmesi de aynı şekilde onun inanç-eylem ve erdem bütünlüğü içinde varlığını sürdürmesi esasına bağlıdır.

Temel İslam Bilimleri bu üç boyutlu gerçekliğin anlaşılması ve üretilen bilginin nesilden nesle aktarılması amacıyla oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, fıkıh, Fıkıh-ı ekber, fıkıh-ı zâhir, fıkıh-ı bâtın, şecere-i tayyibe, akaid, ilm-i kelam, bidat, Temel İslam Bilimleri.

ISLAM AND INTEGRITY OF BELIEFS- DEEDS- MORALITY

Abstract: Islam is a religion of nature and it had been decreed by Allah as an answer to mankind. The answers which are offered by Islam have to have one to one correspondence within human needs.

Humans have three dimensions which are beliefs, deeds, and morality.

Similarly religion should also have three aspects. In the Quran, Allah the Greatest presents this correspondence through the example of good tree. The tree's roots correspond to beliefs; trunks and branches to deeds; and fruits to morality.

However these parts cannot be separated in reality.

A tree only becomes a tree and produces fruit if it has all the components in place. Similarly, in order for a human to be moral, he/she has to maintain a life with the integrity of beliefs and deeds. Thus, Basic Islamic Sciences has been established to explain these three dimensional reality and to convey this produced knowledge to generation to generation.

Key words: Religion, Islamic jurisprudence, al-Fiqh al-Akbar, al-fiqh al-zahir, al-fiqh al-batin, Shajara Tayyiba (good tree), Aqa'id, Ilm al-Kalam, bid'ah, Basic Islamic Sciences.

* Bu makale Kıbrıs Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi konferans salonunda verilen bir konferansın geliştirilmiş şeklidir. Konunun bilgisayar ortamına aktarılmasında katkısı olan değerli öğrencim Meryem Sezgin'e teşekkür ediyorum.

** Prof.Dr. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yakın Doğu Ün.i İlahiyat Fakültesi

İSLAM VE İNANÇ-EYLEM-ERDEM BÜTÜNLÜĞÜ

Vaktiyle bu konuyu nüve halinde *Fıkıh İlmine Giriş* adlı kitapçıkta da “Fıkıh ve Diğer Temel İslam Bilimleri”¹ başlığı altında yazmaya çalışmış-tım. Konuyu İbrahim Suresi 24-25 ayetleri üzerinden sunmaya çalışaca-ğım.

Kuran-ı Kerim’in özelliklerinden bir tanesi de bolca temsile yer verme-sidir. Mesel ve model üzerinden bir anlatım biçimi vardır. Bu muhataplar üzerinde fevkalade bir etki oluşturuyor. Tabi bizim temel metinlerimizde verilen bu kabilden örneklerle bakıldığında bunların kahir ekseriyetinin tarım ile ilgili olduğu görülür. Bu İncil’de de, Tevrat’ta da, Kuran’da da, hadislerde de böyledir. Çünkü toplum tarım ile haşır neşir idi. Dünyanın öküzü’nün boynuzlarının ucunda olduğu algısı vardı. Ama bu algı tarım ger-çekliği üzerine kurulu idi ve doğru idi. Tarım olmasa ya da kuraklık ve bunun sonucunda yaygın kıtlık olsa, bu tarımla geçinen dünyanın kıya-meti demektir. Böyle bir ortamda verilen örnekler de elbette tarım ile ilgili olacaktır. Bahsedeceğimiz âyette verilen örnek de tarımdandır. Bir ağaç üzerinden örnek verilmiştir. Âyet-i kerime şöyledir:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَضَلُّهَا ثَابِتٌ وَفَرَعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٤٢﴾ تُوْتِي أَكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِأُذُنٍ رَّبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٢﴾ وَمِثْلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿٦٢﴾

“Allah’ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sa-bit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti.

O ağaç, rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller getirmektedir.

Kötü sözün misali de kökü yerden sökülmüş, ayakta duramayan kötü bir ağaçtır. (İbrâhîm 14/24-26)

Bu ayette ‘kelime-i tayyibe’, ‘şecere-i tayyibe’ gibidir deniyor. Yani mü-cerret, soyut bir kavram olan Kelime-i Tayyibe somut görkemli bir ağaç üzerinden anlatılmak isteniyor. Kelime-i Tayyibe (hoş söz) ne olabilir? Mesela İ’la-yı kelimetullah dediğimiz zaman ne anlıyoruz? Bu, Allah’ın kelimesinin yüceltilmesi demektir. Buradaki kelimedenden maksat elbette dindir. Zikrû’l-cüz irâdetü’l-küll kabilinden bir mecaz vardır. Dolayısıyla Allah’ın kelimesi demek Allah’ın dininin yüceltilmesi demektir. Buna göre kelime-i tayyibe yani Allah’ın dini Şecere-i tayyibe gibidir.

Ayette Allah şecere-i tayyibenin evsafını veriyor. Aslında herkes ağacın nasıl olduğunu, ne olduğunu bilir. Hatta resmini bile yapabiliriz. Burada

1 Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh İlmine Giriş*, II. Basım, İstanbul 2012, s. 18.

bahsedilen “asluhâ” yani onun dibinden maksat ağacın kökleridir, onlar yerin altındadır ve görünmüyor. “Fer’uhâ” ise ağacın göğe ağmış olan gövde ve dallarıdır. Bu dalların her ucunda da ağacın yemişi vardır. Allah bunun için ise “ükül” kelimesini kullanmıştır.

Burada ağacın üç unsuruna değinilmiş oldu: “Asıl” (ç. usûl) yani kökler, “fer” (ç. furû) yani o köklerden dışarı vuran gövde ve dallar, “ükül” yani ağacın meyvesi/yemişi.

Allah dinini öyle bir ağaç örneği üzerinden anlatıyor ki aslında o şey her gün bakımını yaptığınız ve geçiminizin medarı olan bir şey oluyor. Biz burada hayatın içinden olan bir örnekten bahsediyoruz. Bugün biz din namına insanlara hitap ederken maalesef aynı şekilde onlara kendi hayatlarının içinden hitap edemiyoruz. Çünkü bugün dahi bizim verdiğimiz örneklerin hemen hemen hepsi hala tarım toplumuna ait. Biz insanlara tarım toplumuna ait örneklerle ulaşmaya çalışıyoruz, onlar da anlamıyorlar çünkü hayatlarında bir karşılığı yoktur. Biz Allah Teâla’nın sünneti üzere hareket edecek olsak ancak o zaman başarılı oluruz. Allah bize burada ağaç ile hitap etmiş yani hayatımızın içinden bir örnek vermiştir. Bizim de Sünnetullah’a uygun hareket etmemiz için bugünkü nesle onların hayatlarının içinden örneklerle hitap etmemiz gerekiyor.

Ayete dönelim: Ağacın dibi sapa sağlamdır. Ağacın bu boyutu toprağın altında görünmeyen kısımdır ama yine de var olan, varlığından asla kuşku duyulmayan bir şeydir. Üzerinde yükselen kısım da zaten onun varlığının kanıtı olmaktadır.

Dinin tümü, bütün boyutlarıyla insana bir cevap olmak üzere gelmiştir. Şu halde din ve bütün boyutları ile insan karşılaştırıldığı zaman her ikisinin de birebir örtüşmesi gerekir. Buna göre insanın hangi boyutu bu sapa sağlam olan asla tekabül eder? Elbette ki kökler, insanların inançlarına tekabül eder. Nasıl ki ağaç kökleriyle toprağa tutunuyor, oradan besleniyorsa insan da inançlarıyla Allah’a bağlanır ve oradan beslenir, gücünü kuvvetini O’na bağlı olan inancından alır. “La havle ve la kuvvete illa billah” derken insan olarak bütün güç ve kudretimizi imanla bağlandığımız Allah’tan alıyoruz demiş oluyoruz. Yaptığımız her işin başında “Bismillah” derken, kendisine iman ettiğimiz, irade ve kudretiyle varlığımızı sürdürdüğümüz Allah ile ya da Allah adına... demiş oluyoruz.

İnançların kök saldığı yer kalbimizdir. Şimdi siz bu inançları oraya koyduğunuz zaman bu inançları orada etkisiz bir halde tutabilir misiniz? Yani bir şekilde inandığınız ve kalbinize yerleşen bir inanç, öylece orada durabilir mi, yoksa illaki toprağın altına düşen herhangi bir tohumun belli bir

ortam oluştuktan sonra çimlenip dışarıya çıkarak sürgünler vermesi gibi onun da dışarıya vurması gerekir mi? İlla ki vurur. Peki, nasıl vurur? Önce küçücük bir filiz olarak toprağı yarar, derken büyür büyür, kocaman bir ağaç olur ve vakti gelince de meyve vermeye başlar. Peygamberimizin bir hadisini burada hatırlamak gerekir:

الإيمانُ بضْعٌ وسبعونَ أو بضْعٌ وستونَ شُعْبَةً . فأفضلُها قول لا إِلَهَ إِلَّا اللهُ . وأدناها إماطةُ الأذى عن الطريق . والحياءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ

“İmanın yetmiş ya da altmış küsur dalı vardır. En üstünü “La ilahe İllallah” sözü, en alt derecesi, yoldaki rahatsızlık veren şeyleri gidermektir. Utanma da imanın bir dalıdır.”²

Bu hadiste denilmek isteniyor ki kalpte yer eden iman çekirdeğinden pek çok dal fışkırıyor. Bunların en yüce mertebesi özümüzdeki bu inancı dilimiz ile de bütün insanlığa haykırmamız ve kim olduğumuzu, kimliğimizi ortaya koymamızdır. İşte bu, dışa vuran sürgünler içinde en önemlisidir. Bu, özümüzü Hakk’a ve mutlak hakikate tanık kılmaktır (şehadet). Bu itibarla da şehadet, özümüzdeki imanın dışa vurması tezahürlerinin en yücesi olmaktadır. Hadiste ifade edilen imanın dışa vuran diğer bir sürgünü de mesela yoldan giderken baktınız ki orada insanları rahatsız eden bir nesne var ve siz o nesneyi izale ediyorsunuz. İşte bu bile sizin imanınızın dışa vuran tezahürlerinden biri oluyor. Bir başka hadiste de “Bir Müslüman hayvan boğazlayacağında ister besmele çeksin ister çekmesin onu Allah namına boğazlar”³ buyruluyor.

Bu ve benzeri diğer hadislerden de anlaşıldığına göre, insanın içselleştirdiği bir imanı varsa bütün eylemleri bu iman ile bağlantılı olur. Dolayısıyla sizin kalbinizin derinliklerine kök salmış inançlarınız orada kalmaz illaki eylem olarak dışa vurur.

Biz bu eylemleri/insanın fiillerini kendi içerisinde tasnif edip sıralamışız. Buna göre önce kişinin kendi özü ile Allah arasında olan davranışları, yaratıcısına karşı olan hukuku gelir. Bunları ibadet olarak diğerlerinden ayırmış ve öncelikli kılmışız. Bunlarda taabbudîlik esastır. İfası, talep edilmiş şekline bağlıdır.

Sonra demişiz ki kişi tek başına devam edemez ancak bir aile içerisinde hayatını devam ettirebilir. Onların da birbirine karşı davranışları, hak ve hukukları vardır. Bu kısımdan hak ve hukuka da aile hukuku demişiz. Sonra da bu hak ve sorumluluklar halkasını yakın akraba ve komşulardan

2 Müslim, “İman”, 35.

3 المسلم يذبح على اسم الله سَمَى أو لم يُسمِ İbnu'l-Mulakkan, *Hulâsatu bedri'l-münîr*, II, 375; Zeyla'i, *Nasbu'r-râye*, 4/182.

başlayarak en sonunda tüm insanlığı kucaklayacak şekilde genişletmişiz.

Sosyal birer varlık olarak bizler, tek başımıza hayatımızı sürdüremeyiz, ihtiyaçlarımızı karşılayamayız. Bu itibarla aramızda gizli bir elle hikmetlice yönetilen bir iş bölümü olması gerekir. Bunun sonucu olarak da birbirimizle olan muamelelerimiz söz konusu olur. Kiminde alır kiminde veririz. Yerine göre aramızda niza çıkar. Bunların da bir mekanizma ile giderilmesi gerekir.

Genelde başkalarıyla olan ilişkilerimiz, davranışlarımız şeklinde belirip ortaya çıkan bu kabilden olan eylemlerimizi de en geniş şekliyle “muâmelât” adıyla isimlendirmişiz.

Şimdi bütün bu inançlar ve onlardan beslenen davranışların illa ki semere şeklinde tabii sonuçları olacaktır. Bunlar aynı zamanda öncekilerin nihaî amacını da oluşturacaktır. Bunlar ağaca nispetle “ükül”/ meyve gibidir. İnsanın bu kabil semerelerine ise “erdemler” denilir. Bunlar insanın ahlâkî yönünü oluşturur.

Mesela ailede eşinize ve çocuklarınıza karşı görevlerinizi yerine getirdiyseniz ve bunları inancınızdan beslenmiş bir şekilde yaptıysanız; Peygamberimizin Cibril hadisinde “ihşan”⁴ adını verdiği erdemlerin size ulaştırılması tabii/ doğal bir sonuç olacaktır. Mesela namazınızı inanç ile kıalarsanız bunun ihlas, huşu vs. gibi erdemleri sizde oluşturması beklenir. Ne demiş Yunus Emre:

“Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil.”

Bu dörtlük “Şüphesiz namaz her türlü çirkin ve yadırganıcı şeylerden alıkoyar”⁵ ayetinin Yunusça ifadesi olmaktadır.

Yani Yunus, eğer abdest adına yaptığın bu el yüz yıkamalar, namaz kılma adına yatıp kalkmalar seni “Beni anmak/ zikir için namaz kıl!” ayeti fehvasınca O’nunla hemhal olma haline ulaştırmayacak ise, her an seni davranışlarında sanki Allah görüyormuş gibi hareket ettirmeyecek ise; neden öyle yatıp kalkıyorsun ki... demiş oluyor. Müslümanlığın ayrıcalığı nerededir o zaman? Herkes yüzünü yıkıyor; sporcular senden benden

4 Müslim, “İman”, 8.

5 أَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تُنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ
“Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülüktan meneder. Allah’ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.” (Ankebût 29/45)

daha çok spor yapıyor, daha çok duş alıp yıkanıyor, bir sürü sınav çekiyorlar. Sen ise sadece birkaç defa yatıp kalkıyorsun yani onun bu kadar uğraşısı ile seninki aynı olacak ise -yani senin bu yaptıkların seni o zikir haline, amaç olan huşu haline ulaştırmayacaksa- niye boşuna uğraşıp duruyorsun? Mesela oruç tuttun ama hala gıybet ediyorsun, onun bunun dedikodusunu yapıyorsun, laf getirip götürüyorsun o zaman neden aç kaldın ki? Allah'ın senin aç susuz kalmana ihtiyacı mı vardı. Üstelik de orucunu ona buna kızmaya bahane kılıyorsun. Öyle ise mutlaka imandan beslenen/ beslenmesi gereken bu davranışlarımızın tümünün bizi nihai olarak erdemlere ulaştırması lazımdır. Allah, ağacın her an meyve vermesinden bahsederken burada Müslümanı kast ediyor.

Burada şöyle bir sorun var; bu aynı zamanda modern bir problemi-miz olmaktadır. Bizim bu davranışlarımızla ilgili dünyamızda bir ayrımın imkânı var mıdır? Mesela burası Allah'ın alanı olsun, şurası da Kayser'in alanı olsun diyebilir miyiz?

Bizim temel metinlerimizde ve özellikle de bu şecere-i tayyibe benzetmesi üzerinden anlatımda böyle bir imkân gözükmüyor. Çünkü siz ağacın herhangi bir dalının en ücra yaprağını bile tutsanız, onun tutunduğu incecek bir dal, o dalın tutunduğu bir kol, kolun tutunduğu gövde ve nihayet gövdenin de illaki köklere bağlandığı görülüyor. Yani bu anlamda hiçbir davranışımızın inançlarımızdan ayrılması mümkün gözükmüyor. Yapıp ettiğimiz her bir eylemin özünü, aynen yapraklara ve dallara hayat veren özsuyu gibi, imanımızın oluşturması gerekiyor.

Bir de şöyle bir durum vardır. Bakıyorsunuz bu görkemli ağacın şurasında burasında şöyle böyle değişik bir yeşillik var yani canlı, kurumuş dal gibi değil de hayatiyeti olan daha değişik bir şey var. İğne yapraklı ağaçlarda olduğu gibi kayısı, erik gibi meyve ağaçlarında da olur. Yazı dilinde buna "Ökseotu" derler⁶. Bakıyorsunuz bu ökseotu bizim ağacın bir yerlerine yerleşmiş, ağacın köklerinden besleniyor, onun bünyesini sömürüyor ama genetik olarak bizim ağacın hiçbir yerine benzemiyor. Yaprığı yaprağına benzemiyor, sapı sapına benzemiyor, yemiş desen o da farklı. Peki, bu neyin nesi? Bu belli ki bizim bünyemize yapışmış bir asalak ve bizi emiyor, ağaç için değil kendi için çalışıyor. Bütün enerjisini bizden alıyor ama bize ait değildir. Biz bunlara dinî terminolojide "bidat" diyoruz. Bunlar bedenimize sülük gibi yapışmış kanınızı emiyor ama sizden değildir. Ne genetik olarak, ne görüntü olarak, ne de semere olarak size yani o görkemli şecere-i tayyibemize benzemiyor. Bunlardan tamamen kurtulmamız gerekir.

6 Bizim Toroslarda onlara "güvelek" derler.

İslam ağacının bünyesine dadanan bu asalakları ayıkladıktan sonra onun diğer aksamının tümüne sahip çıkmamız ve geliştirmemiz gerekiyor. Bunlar ibadetlerimiz, aileyle ilgili hukukumuz, diğer insanlarla olan hukukumuz, savaş hukuku, barış hukuku vesairelerdir. Bizde özel hukuk kamusal hukuk gibi bir alan ayrımı yoktur. Çünkü bizim özelimiz de kamusalımız da hep aynı Rabb'in "halk" ve "emr"ine⁷ bağlıdır. Dolayısıyla ağacın dalları gibi hepsinin aynı kökten emmesi, hepsine aynı gıdanın verilmesi ve hepsinin aynı membadan beslenmesi gereklidir.

Ağaç, meyve içindir. Ayet diyor ki maksut olan 'her an yemiş veren bir ağaç' olmasıdır, mevsimlik olsun değildir. Mesela siz ceviz ekiyorsunuz, bakımını yapıyorsunuz. Belli bir süre sonra sadece mevsiminde meyve veriyor. Ama İslam/ Müslüman öyle değildir, o her an meyve veren görkemli ulu bir ağaç gibi olmalıdır.

Aslında sıradan bir ağaç bile pek çeşit meyve verir: Baktığınız zaman manzarasıyla, salınımı ile gözümüzü okşar. Dersiniz ki ne güzel bir meyve çıkarmış. Küçük kuşlar büyük kuşlardan kaçarken o ağacın dalları arasına sığınır, koruyuculuk meyvesi verir. Kuşlar yuva yapar, barınaklık meyvesi verir. Böcekler için reçinesi gıda olur. Havadaki tozları toplar, temizlik yapar; karbondioksit emer, fotosentezle oksijen salınımı yapar, dünyayı yaşanabilir hale getirir. Onun benzeri faydaları saymakla bitmez.

Hal böyle iken ağaç, ne zaman ki kökü ile irtibatı koparır; artık o ağaç olmaktan çıkar ve odun olur. Odun da ancak ateşe yakıt olur. Düzgünse belki ondan kereste de çıkabilir. Ama o kadar. Mesela bizim de bazı odunsu tavırlarımız vardır. Bunlar saf ve duru bir inançla bağlantısı olmayan ancak cehennemi hak edecek davranışlardır. Onları ancak ateş temizler. Bu odunsu davranışlar, hayat bahşeden o köklerle nasıl bağdaşabilir? Bunun üzerinde düşünmek gerekir.

Rabbimiz diyor ki herkesi insan olarak değerli (mükerrerem⁸) bilecek ve ona göre davranacaksın. Çünkü yaratılış itibarıyla hiç kimsenin diğerinden üstünlüğü yoktur. Hazreti Ali'nin Kıptîlerin yurdu olan Mısır'a vali atadığı Malik bin Eşter'e yazdığı talimat tam da bu cümleyi açıklar. Ona diyor ki "Sakın gittiğin yerde ayrımcılık yapma. Sakın ha gittiğin yerde

7 أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

"Bilesiniz ki, yaratma (halk) da buyurma (emr) da yalnız ona aittir. Âlemlerin rabbi olan Allah yüceler yücesidir." (A'râf; 54)

8 وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

"Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık." (İsrâ 17/70).

insanlara canavarın koyun sürüsüne baktığı gözle bakma. Bütün insanları yaratılıştan eşin ama müminleri ayrıca kardeşin bil!”⁹

Mesela beni kessler kanım 0 Rh pozitif olarak akacaktır. Bir başkasının kanı da pozitif ya da negatif olmaktadır. Benim ve benimle aynı inancı paylaşmayan herkesin kanı sonuçta Allah yapısı değil midir? Hepsi aynı yaratıcının mührünü/ damgasını taşıyor mu? O yüzden biz organ nakli konusunda verici olan kişinin imanına bakmıyoruz; doku uyuyor mu uyumuyor mu ona bakıyoruz. Rahman olan Allah onları da benim gibi yaratmış, onlara da benim gibi rızık vermiş, o zaman bana ne oluyor da sırf benim gibi inanmadığı ya da düşünmediği için insanları horluyor, onları dışlıyor ve hatta onlara hayat hakkı tanımıyorum.

İmdi bu şecere-i tayyibeyi bütün boyutlarıyla yani usulü, furûu ve se-meresiyle bir bütün olarak anlama çabasına biz fıkıh diyoruz. Kur’ân buna “et-tefakkuh fî’l-dîn”¹⁰ demektedir. Aynı kullanım şekli hadislerde de vardır¹¹. Fıkıh insanî entelektüel bir çabanın adı olmaktadır ve insanla kaim bir özelliktir. Anlamaya çabalayan zihinden ayrı hariçte kendinde varlığı olan bir olguya fıkıh denilmez. Eğer böyle insani bir çaba yok ise sahip olduğumuz şer’î bildirimler için kullandığımız kelime “el-ilm”dir. Yani bugünkü bilim dediğimiz şeyin karşılığı fıkıh, bizim eser dediğimiz hadisin vesairenin karşılığı da ilim olmaktadır. “er-Rihle fî talebi’l- ‘ilm” yani ilim yolculukları denilirken kastettikleri hadis ve rivayete dayalı bilgi idi. İnsan zihninin ürettiği sistematik bilgi ise “fıkıh” oluyordu.

Hiz. Peygamber’in (s.a.s.) “Allah, hakkında hayır dilediği kimseyi dinde fakih kılar”¹² sözüyle kastedilen, fıkıh olarak şecere-i tayyibeyi yani dini bütün yönleriyle derinlemesine anlama ve kavrama çabasıdır. Bunun da usulü, furûu ve kökleri vardır. Kökleri ile uğraştığınız zaman ona “el-Fıkhu’l-ekber” diyoruz. Mesela İmam Ebu Hanife’nin risalesinin ismi de budur ve içeriği akaiddir. Diğer iki kısmı da zahir fıkıh ve batın fıkıh diye ayırıyoruz. Fıkımız böylece konusu itibarıyla üçe ayrılmış oluyor. Fıkıh-ı

9 Bu talimatnamenin tümünü şu çalışmamızın mukaddime kısmında bulabilirsiniz: Muhiddîn Seydî Çelebi, *Buharî’de Yönetim Esasları*, trc. Mehmet Erdoğan, Darulhadis yayınları, İstanbul 2000.

10 وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

“Bununla beraber müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.” (Tevbe 9/122).

11 كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِ مَيْمُونَةَ ، فَقَدَّمْتُ لَهُ وَضُوءًا مِنَ اللَّيْلِ ، فَقَالَتْ مَيْمُونَةُ : وَضَعْتَ لَكَ هَذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : اللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَعَلِّمَهُ التَّوْبِيلَ Bezzâr, *el-Bahru’z-zahhâr*, XI, 282.

12 مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ
Taberanî, *el-Mu’cemu’l-’evsat*, VII, 58.

Ekber dediğimizde o, akaidi konu ediniyor, Fıkıh-ı zahir ise mükellefin fiillerine ilişkin hükümleri ele alıyor ya da almaya devam ediyor, Fıkıh-ı batın dediğimiz kısım da zühd, tasavvuf, ahlâk gibi adlarla anılan ilimlerin kendilerine konu edindikleri hususları, insanın vicdanî/ derûnî yönünü işliyor.

Fıkıh kabaca böyle üçlü bir taksime tabi tutulmuşken daha sonra karşımıza bir zındık çıktı ve biz fıkıh-ı ekber yani akaid ilminden faydalanarak ona ayetlerle Allah'ın bir olduğunu söyledik. Doğal olarak o bunu kabul etmeyecekti, çünkü adam Allah'a inanmıyordu ki O'nun ayetlerini delil kabul etsindi. Dolayısıyla bir zorunluluk gereği aklın devreye sokularak inançlarımızın temellendirmesi ve dışarıya karşı -gayrimüslimlere karşı- inancımızın savunulması gerekti. Buna da Kelam ilmi dendi. Kısaca akaid ilmi, inançların naslara dayalı olarak öğretimini, Kelam ilmi de, akla dayalı olarak inançların savunusunu üstlendi. Hükümlerin içsel, derûnî boyutu ile ilgilenmek için de zamanla ilm-i ahlak ve tasavvuf çıktı. Geriye hükümlerin zahir kısmı kaldı. Bundan böyle fıkıh denilince de bu kastedildi.

Gazali, "Din İlimlerini Diriltilmesi" adını verdiği "İhyâ-ı 'Ulûmid-din" adlı eserinde inanç, eylem ve erdemle ilgili bu kopuştan bahsetmişti.¹³ Zihnimizde biz bu ayrımı yapabiliriz fakat hariçte böyle bir ayrım yapılamaz. Mesela insanın sindirim sistemini, dolaşım sistemini vs. zihinde bir imkân ile ayırabilirsiniz fakat vakıada böyle bir ayrım imkânsızdır. Ayetteki şecere-i tayyibe ifadesiyle kastedilen din de böyledir. Vakıada böyle bir ayrım söz konusu olamaz. Fakat bugün biz bu bütünlüğü maalesef kaybettik. Mesela bugün fıkıh dersinde abdestin şartlarını görüyoruz. Abdesti anlatırken bazen niyetin dahi şart olmadığı söyleniyor. Fıkıh-ı zahire sorsan, oruçluyken gıybet etsek orucumuz bozulur mu diye, bozulmaz diyor. Peki, bu nasıl bir ibadet ki ölü kardeşinin etini yiyorsun ama orucuna hiçbir şey olmuyor? Dolayısıyla bizim din ilimlerinde davranışlarımız, inançlarımızla irtibatını kesti. Biz bu yemişlerin tutunduğu dal, dalın tutunduğu gövde ve gövdenin de tutunduğu kök ile hiç ilgisi yokmuş gibi bir tavır geliştirdik. Bakıyorsunuz öyle bir tasavvuf anlatılıyor ki sanki onun keliması bizim kelimamız değil, fıkıhı bizim fıkımız değil, sanki apayrı ve kendinde bütün bir şeymiş gibi. Hal böyle olunca da keliması kelimamıza, fıkıhı fıkıhımıza, usulü usulümüze benzemeyen bir tasavvuf ya da adı her ne ise sistem için haklı olarak bir şüphe uyanır ve "Acaba bu, ökseotu gibi İslamiyetimizi sömüren bir bidat mıdır?" diye bir soru akla gelir. Öyle ya "el-Veledü li'l-firâş"¹⁴ ilke hadisi gereğince yatağımızda doğan çocuk bizim çocuğumuzdur, nesebi bize aittir. Ayrıca ispata gerek yoktur. Ama gel

13 bk. Gazzâlî, İhyâ, Beyrut ty., I, 32.

14 الولد للفراش وللعاهر الحجر (Müslim, 1457)

gör ki gerçek her zaman öyle olmuyor. Gerçekte başkasına ait bir çocuğun nesebi gafletimizle pekâlâ bize bağlanabiliyor. İşte burada çocuğun meşruiyeti genetik özelliklerin soya çekimiyle belirleniyor. Yapılacak bir DNA testi problemi çözmeye yeterli olabiliyor.

Vaktiyle bir panelde konuşmacı idim. Ankara'dan gelen bir hadisçi arkadaşım ile karşılaşım diye içimden düşünüyordum. Hiç olmadık şekilde tasavvufçu bir arkadaşla karşı karşıya geldik. Benim bazı sözlerine tepkim üzerine bana o günlerde cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in huzurunda Yeni Zelanda'dan gelen bir gösteri ekibinin Haka dansı yapmasını ileri sürerek –ki bu dansla bizde küfür anlamı taşıyan el kol hareketleri var- dedi ki: “Bak adamlar cumhurbaşkanının önünde el kol hareketi yaptılar, bu küfür anlamına gelmiyor, onun yeri başka bunun yeri başka; havuzlarımız farklı...” Ben de dedim ki “Tamam havuzlarımız başka başka ve bu bizim zenginliğimizdir. Yani bir konuyu sen şu pencereden anlatırsın, ben bu pencereden anlatırım; birimizin göremediğini diğeri görebilir ve bu bir güzellik ve zenginlik olur. Havuzlarımızın ebatları, şekilleri, renkleri, boncukları farklı olabilir; bütün bunlar zenginlik ve güzellik katar. Fakat bir şartla: Bütün havuzlarımızı besleyen şebeke aynı kaynağa bağlı olmalıdır. Eğer aynı kaynaktan ise başım gözüm üzerine, senin havuzunun rengi mavi olmuş, öteki yeşil olmuş hiç önemli değildir.”

Buraya kadar temel İslam bilimlerinin ortaya çıkışını anlattık. Peki, bizim temel İslam bilimleri bunlardan (yani Akaid/ Kelam, Fıkıh ve Tasavvuf/ Ahlak) ibaret değil başka ilimler de vardır, onlar nerede? denilirse cevabımız şu olacaktır:

Bir kere geride kalan Tefsir ve Hadis gibi ilimler bütün boyutlarıyla dini fıkıh etmeye (et-Tefakkuh fi'd-dîn) lojistik/ikmal sağlayan disiplinlerdir.

Bir kere şecere-i tayyibe'ye hayat veren membamız vahiydir. Vahiy de indirilen (Kur'ân-ı Kerîm) ve yaşanan (Sünnet-i Seniyye) olmak üzere iki kısımdır. Birincisi ile tefsir ilmi, ikincisi ile de Hadis ilmi uğraşmaktadır. Günümüzde İlahiyat fakültelerinde yapılan tefsir ve hadis tezlerinin çoğu esasen fıkıh tezleri gibidir. Oysa bu iki ilim erbabı eczacılar gibi olmalıdır. Bu ilimler vahyin bize kadar taşınmasının usul ve yollarını ortaya koymalı, sağlam malzemeler tedarikinde bulunmalıdır. Fakih ise bu malzemeleri değerlendirerek sonuca (şerî ahkâm istinbatına) varmalıdır. İmam Şa-

fîî'nin ve daha başkalarının¹⁵ da ifade ettikleri gibi¹⁶ muhaddisler eczacı, doktor olanlar ise fakihlerdir.

Eczacılar eczayı temin ederler, ama bunlardan ilaç yapıp, hangi hastalığa hangisinin ve hangi terkinin uygun geleceğini belirleme işi doktorların elinde ve yetkisinde olur.

Tabii ilim ve hüner hiçbir grubun tekelinde de değildir. Bir kimse aynı zamanda hem eczacı hem de tabip olabilir. Nitekim Ahmed b. Hanbel, İmam Şâfiî için “onun hem eczacı hem de tabip olarak her iki özelliği kendisinde toplamış bulunduğunu” söyler¹⁷.

Ağacın dili doğallıktır (fıtrat); ancak bahçıvanın (Hz. Peygamber) eline verilen talimatname (Kur'an), doğaldır ki onun kendi öz dilinde (Arapça) olacaktır. Bu itibarla, bu talimatnameye ihtiyaç duyacak herkesin, kullanılan bu dili bilmesi gereği ortaya çıkacaktır. İslâm ilimlerini tahsil etmek isteyenlerin önce Arapça dilini öğrenmekle işe başlaması ve sağlam bir zemin oluşturmaları gereği de bundandır.

Ağacın yetiştiği iklimin özelliklerini bilmenin de bir şekilde ihtiyaç olacağı açıktır. Bu anlamda, İslâm'ın bir nüve halinde yeşerdiği ve geliştiği ilk İslâm muhitini (asr-ı saadette Hicaz ve onu kuşatan sair iklimler), bütün fizik ve sosyal çevre şartları ve özellikleri ile bilmenin gereği de anlaşılabilir bir durumdur.

Her an meyveye duracak şekilde bu ağacın değişik sosyo-kültürel zeminlerde yetiştirilebilmesi için, bu yeni mekân ve iklim şartlarını bilmeye de ihtiyaç olacaktır.

Nihaî amacımız insan olunca insanın psikolojisini bilmenin gereği de ortada olacaktır. Bu itibarla İslâm'ı bir bütün olarak hayatın içinde her an meyve veren hoş bir ağaç haline getirebilmemiz için, günümüzde bir hayli gelişmiş olan sosyal bilimlerden yararlanmamız da vazgeçilmez olacaktır¹⁸.

Son söz olarak şunu belirtelim ki İslam'ın başarısı, bu bütünlüğün her daim göz önünde bulundurulması ile ancak mümkün olabilecektir.

15 Hatîb el-Bağdâdî, el-Fakîh ve'l-mütefakkıh, I, 434.

كُنَّا عِنْدَ الْأَعْمَشِ وَهُوَ يَسْأَلُ أَبَا خَنِيفَةَ عَنْ مَسَائِلَ وَيَجِيبُهُ أَبُو خَنِيفَةَ فَيَقُولُ لَهُ الْأَعْمَشُ : مَنْ أَتَى لَكَ هَذَا ؟ فَيَقُولُ : أَنْتَ حَدَّثْتَنَا عَنْ إِبْرَاهِيمَ بِكَذَا ، وَحَدَّثْتَنَا عَنِ الشَّعْبِيِّ بِكَذَا ، قَالَ : فَكَانَ الْأَعْمَشُ عِنْدَ ذَلِكَ يَقُولُ : يَا مَعْشَرَ الْفُقَهَاءِ أَنْتُمْ الْأَطِبَّاءُ وَنَحْنُ الصَّيَادِلَةُ

16 “أنتم الأطباء، ونحن الصيادلة،” bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, X, 23.

17 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, X, 23 (3 nolu dipnot).

18 Erdoğan, *Fıkıh İlmine Giriş*, s. 22 (son üç paragraf).

